

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

eISSN: 3023 - 8498 • Yıl/Year: 2024 • Sonbahar/Autumn • Sayı/Issue: 14

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 2024 – Sonbahar / Autumn – Sayı / Issue: 14

ISSN: 2564-7903
eISSN: 3023-8498

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

RUMELİ İslâm Araştırmaları Dergisi | Journal of Islamic Studies

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

eISSN: 3023-8498

Kapsam | Scope: Dinî Araştırmalar, İslam Araştırmaları, Balkan Araştırmaları / Religious Studies, Islamic Studies, Balkan Studies

Periyot | Period: Yılda 2 Sayı (30 Nisan & 31 Ekim) / Biannual (30 April & 31 October)

Yayın Dili | Language Publication: Türkçe & İngilizce & Arapça & Arnavutça & Boşnakça / Turkish & English & Arabic & Albanian & Bosnian

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi Uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.
Rumeli Journal of Islamic Studies is a international peer-reviewed academic journal.

Yayıncı / Publisher

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayıçi Yerleşkesi Edirne, TÜRKİYE

Amblem ve Kapak Tasarımı | Emblem and Cover Design

Dr. Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım ve Mizanpaj | Graphic Design and Layout

Arş. Gör. Muhammet Küçükbaltaoğlu

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 International License (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Rumeli Journal of Islamic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC). Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.

All the responsibility for the content of the papers published in Rumeli Journal of Islamic Studies belongs to the authors.

İletişim | Communication

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne- TÜRKİYE

Tel: 0 284 235 68 99 Fax: 0 284 235 08 87

rumelislam@trakya.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/rumeli>

<https://rumeli.trakya.edu.tr/>

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi
Journal of Islamic Studies
مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

eISSN: 3023-8498

SAHİBİ | OWNER

Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat Fakülteleri Adına

Prof. Dr. Ali Öztürk

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF

Dr. Mustafa Barış

mustafabaris@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YARDIMCI EDİTÖRLER | CO-EDITORS

Dr. Halil İbrahim Kaygısız

hibrahimkaygisiz@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Zehra Gözütok Tamdoğan

ztamdogan@nku.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Sıddık Ağçoban

s.agcoban@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | RESPONSIBLE MANAGER

Dr. Nurullah Koltas

nurullahkoltas@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

REDAKSİYON / REDACTION

Dr. Uğur Boran

ugurboran@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Basım Tarihi / Printing Date

Ekim / October - 2024

<https://rumeli.trakya.edu.tr/> <https://dergipark.org.tr/rumeli>

rumelislam@trakya.edu.tr [rumeliislam@rumeliislam](https://twitter.com/rumeliislam)

Araştırma Makaleleri / Articles

HADİSLER BAĞLAMINDA KIYAMDA ELLERİN DURUMUYLA İLGİLİ RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Geliş Tarihi : 11 Mart 2024
Kabul Tarihi : 16 Eylül 2024

Mustafa KARABACAK*

Abdoul Kadiri DANTE**

Özet

Namaz, İslâm'ın temel ibadetlerinden biri ve aynı zamanda Allah Teâlâ'ya duyulan saygı ve teslimiyetin en güzel ifadesidir. Kur'an-ı Kerim, namazın kılınışıyla ilgili ayrıntıya girmemiş ve bu konudaki detayı Hz. Pey-gamber'e bırakmıştır. Zira Allah Rasûlü "Namazı benden gördüğünüz gibi kılın" buyurmuştur. Bu meyanda Hz. Peygamber'in nasıl namaz kıldığınıın tespiti önem arz etmektedir. Hz. Peygamber'in nasıl namaz kıldığını da sahâbilerin aktarımlarından öğrenilmektedir. Temel rükünlerde olmasa da sahâbilerin, namazın kılınışıyla ilgili Rasûlüllah'tan aktardıkları rivayetlerde bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu durum Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebî gibi mekânlarda daha bariz bir şekilde görülmektedir. Bu farklı uygulamalardan biri de kı-yamda ellerin bağlanıp bağlanmaması meselesi ve bağlamanın mahiyetiyle ilgilidir. Söz konusu farklılıkların rivayetlerden ve yorumlarından kaynaklandığını da bir hakikattir. Bu çalışmada kıyamda ellerin bağlanıp bağlanmaması şayet bağlanacaksa elleri bağlamanın mahiyetiyle ilgili rivayetler tümevarım metoduyla hadis tekniğini açısından değerlendirilecektir. Ayrıca çalışmada eser ve zaman sınırlaması yapmadan konuyla ilgili ulaşılan rivayetler değerlendirmeye alınacaktır. Rivayetlerden kıyamda ellerin nerede ve nasıl bağlanacağı ile ilgili bir esneklik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rivayet, Namaz, Kıyam, Elleri bağlamak, Hz. Peygamber.

EVALUATION OF NARRATIONS CONCERNING THE SITUATION OF THE HANDS IN THE RESURRECTION IN THE CONTEXT OF HADITHS

Abstract

Prayer is one of the fundamental acts of worship in Islam. It is also the most beautiful expression of respect and submission to Allah. The Holy Quran did not go into detail about how to perform prayer and left the details on this topic to the Prophet. Because the Messenger of Allah said, "Perform prayer like my prayer you see." In this regard, it is important to determine how the Prophet performed his prayers. And this is also learned from the narrations of the companions. Although not in the basic pillars, there are some differences in the narrations narrated from the Messenger of Allah regarding the performance of prayer. These differences are more clearly observed in places such as the al-Masjid al-Haram and the Masjid al-Nabi. One of these different practices is related to the issue of

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, karabacakm67@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8190-3513

** Dr. Öğrencisi Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, famadante007@gmail.com,

ORCID ID: 0009-0004-7311-1657

DOI: 10.53336/rumeli.1451029.

İntihal: Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediğini tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: Karabacak, Mustafa; Dante, Abdoul Kadiri, "Hadisler Bağlamında Kıyamda Ellerin Durumuyla İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 14 (2024), 55-76. <https://doi.org/10.53336/rumeli.1451029>.

Copyright © CC BY-NC 4.0

whether or not the hands are tied during standing at prayer (qiyām) and the nature of tying. It is also fact that these differences due to from the narrations and their interpretations. In this study, the narrations about whether or not the hands should be tied during qiyam, and if so, the nature of tying the hands will be evaluated in terms of hadith technique with the inductive method. While doing this, all the narrations reached on the subject will be evaluated without any work or time limitation. As far as can be seen, the narrati-ons provide flexibility regarding where and how the hands are to be tied during qiyām.

Keywords: Hadith, Narration, Prayer, Qiyam, Binding hands, The Prophet.

Giriş

Namaz İslām'ın en temel ibadetlerinden biridir ve aynı zamanda Allah'a duyulan saygı ve teslimiyetin en güzel ifadesidir. Kur'an, namazın kılınışıyla ilgili ayrıntıya girmemiş ve bu konudaki detayı Allah Rasûlü'ne bırakmıştır. Zira Allah Rasûlü "Namazı benden gördüğünüz gibi kılın."¹ buyurmuştur. Hz. Peygamber'in nasıl namaz kıldığı da genel itibariyle sahâbenin aktarımlarından öğrenilmektedir. Namazın kılınışında başlangıç, rükû ve secde tekbirlerinde ellerin kaldırılıp kaldırılmaması, kıyamda ellerin bağlanıp bağlanmaması, tahıyyâtta oturuş şekli, işâret ve diğer parmakların durumu gibi farklı uygulamalar söz konusudur. Bu durum rivayetlerde faziletli mescitler olarak belirtilen Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebî gibi yerlerde daha bariz bir şekilde görülmektedir. Zira bu mescitler farklı mezheplere tabi Müslümanların namaz kılmak için yoğunluklu olarak bir araya geldiği yerlerdir. Bu mescitlerde aynı zamanda herhangi bir namazı edâ ederken insanların bazısının ellerini bağlamadığı görülmektedir. Yine bu mekanlarda görüldüğü gibi kıyamda ellerin bağlanıp bağlanmaması meselesi şayet bağlanacaksa bağlamanın mahiyetiyle ilgili ayrıntılar çok bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kıyam anında ellerini bağlayanların ise bunu farklı şekillerde icra ettikleri görülmektedir. Bunların içinde ellerini bağlamayanların yanında, ellerini göbeğinin altında, göbeğinin üstünde, göğsünde birleştirenlerle ile dirseklerini tutarak da kıyâmı edâ edenlerin olduğu bir vâkıdır.

Malum olduğu üzere İslâm'da ibadetler taabbüdîdir. Taabbüdî olan bir konuda ihtilafın nereden kaynaklandığını tespit etmek bu anlamda önemlidir. Bu konuyu vuzuha kavuşturmak için farklı alanlarda mahiyet itibariyle benzer çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir: Seyyit Alçi'nin "İslam Hukukunda Namaz İbadetinde Efâli Mahsûsaya Dair İhtilaflar"² tezi; şevket Topal-Zahide Keskin'in "Uygulama ve Delilleri Açısından Dört Mezhebe Göre Namazda Ellerin Durumu"³ ve Murat Mirzaoğlu'nun "Fıkhu'l-Hadis Bağlamında Namazda Ellerin Bağlanmasıyla İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi"⁴ makaleleridir. Bunlardan ilk ikisi İslam Hukuku diğer i se Hadis alanındadır. Mirzaoğlu'nun çalışmasında konu rivayetlerin çokluğu nedeniyle ilk üç asır hadis edebiyatıyla sınırlandırılmıştır. Çalışmada, namaz kılariken kıyamda ellerin bağlanıp bağlanmaması ile ilgili

¹ Ebû Abdullâh Muħammed b. İsmâil el-Buħârî, *el-Câmi'u'ş-řaħîh*, thk. Muħammed Züheyr (Beyrut: 'Dârü Tavķi'n-Necât, 1422), "Ezân", 18, "Edeb", 27, "Ahbâru'l-Âhâd", 1.

² Seyyit Alçi, *İslam Hukukunda Namaz İbadetinde Efâli Mahsûsaya Dair İhtilaflar* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1-98.

³ şevket Topal-Zahide Keskin, "Uygulama ve Delilleri Açısından Dört Mezhebe Göre Namazda Ellerin Durumu", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (Aralık 2016), 391-415.

⁴ Murat Mirzaoğlu, "Fıkhu'l-Hadis Bağlamında Namazda Ellerin Bağlanmasıyla İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (Eylül 2023), 316-344.

rivayetler incelenmiş ve bağlamanın mahiyeti araştırmaya konu edilmemiştir. Söz konusu çalışmada sadece on rivayet esas alınmış ve en eski müşterek râvîden hareketle rivayetin isnad tenkidi yapılmıştır. Bu çalışmada ise eser ve zaman sınırlaması yapılmadan kıyamda elleri bağlamanın mahiyeti ile ilgili rivayetler değerlendirilecektir.

Namaz, Allah Teâlâ'ya saygı ve bağlılığı simgeleyen belli davranışlardan oluşmaktadır. Bu davranışlardan biri de “Allah’ın huzurunda ayakta duruş” anlamına gelen kıyamdır. Kıyam namazın temel rükünlerinden biri olmakla birlikte diğer rükünlere göre genel itibariyle tevâzunun önde olmadığı bir rükündür. Zira sözlük anlamı itibariyle de “dik durma, dik duruş” demektir. Allah Teâlâ’nın huzurunda elleri bağlamak veya salmak kıyama/dik duruşa huşû katacak bir harekettir. Ellerin bağlanma şekli şüphesiz kültürle de bağlantılıdır. Kıyamda kişinin ellerinin önde veya yanda olması hemen hemen bütün kültürlerde bir saygı ifadesi olarak algılanırken ellerin arkada olması bir saygısızlık veya lakaytsızlık olarak algılanmaktadır. Bu durumda kıyam anında dik duruşa huşû katacak bir hareketin icra edilmesi gerekir. Bu da ellerin duruşuyla bağlantılıdır. Hadis edebiyatında da namazda kıyam anında Allah Rasûlü’nün ellerini bağladığına ve bağlamadığına dair rivayetler söz konusudur. Çalışmada söz konusu konu ile ilgili tespit edilen rivayetler kendi içinde gruplara ayrılarak hadis tekniği bakımından değerlendirilecektir. Bu anlamda öncelikle ellerin bağlanıp bağlanmayacağına işaret eden rivayetler ele alınacaktır. Bu rivayetleri başlıklar halinde şu şekilde incelemek mümkündür.

1. İrsâl/Elleri Bağlamamak

1. Namazda kıyam anında ellerin bağlanmamasıyla ilgili en önemli meriviyâttan birisi Ebû Katâde b. Rib’î’nin on sahâbîden aktardığı ve Hz. Peygamber’in namazı ayrıntılı bir şekilde anlattığı rivayettir.⁵ Tirmizî (ö. 279/892) rivayete *hasen sahih* demektedir Buna göre söz konusu rivayette Allah Rasûlü kıyam anındayken elleri bağlamaktan bahsetmemektedir. Zira namazda kıyam anında itimat/elleri bağlamak gerekli olsaydı Rasûlüllah namazı tarifinde buna da dikkat çeker ve ellerin bağlanmasını da tarif ederdi.

2. İbn Dinâr’ın rivayetine göre İbnü’z-Zübeyr namaz kılarken ellerini bağlamayıp iki yana salardı.⁶ Ayrıca Muğîre b. Şu‘be, Saîd b. Müseyyeb ve Hasan-ı Basrî’nin de namazda kıyam anında ellerini bağlamadığı belirtilmektedir. Saîd b. Cübeyr de namazda ellerini birbiri üzerine koymuş bir adam görürse ellerini ayırırdı.⁷ Ayrıca Saîd b. Cübeyr’den Ali b. Ebî Tâlib’in namazda ellerini göbeğinin

⁵ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sunenu’l-Tirmizî*, thk. 'Aḥmed Muḥammed 'Şâkir, Fuâd Abdalbâkî (Mısır: Şirketü Muştafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395/ 1975), “Salât”, 110; Suleymân b. el-Eş‘aş es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Delhi: el-Maṭba‘atu'l-Enşâriyye, 1323), “Salât”, 115, 116. Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. ‘Abdurrahman ed-Dârimî, *Sunenu’d-Dârimî*, thk. Ḥuseyn Selîm ‘Esed ed-Dârânî (b.y.: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000), “Salât”, 92.

⁶ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullâh b. el-Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Muşannef fi'l-ehâdis ve'l-‘Asâir*, thk. Kemâl Yûsuf el-Ḥût (Riyad: Mektebu’-r-Ruşd, 1409), 1/344; İbn Ebî Şeybe rivayetinin aksine Ebû Dâvûd, İbnü’z-Zübeyr’in namazda elini diğer elinin üzerine koymayı sünnet olarak kabul ettiğini rivayet etmektedir. bk. Ebû Dâvûd, “Salât”, 117, 118. Fakat isnadındaki Zür’a b. Abdurrahman’dan dolayı Elbânî, Ebû Dâvûd rivayetini *zayıf* kabul etmektedir. bk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Daifu Ebî Dâvûd* (Kuveyt: Müessesetu Gürâs, ts.), 1/290.

⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1/344.

üzerinde bağladığına dair bir rivayet de söz konudur. Ebû Dâvûd (ö. 275/889), aynı konuda Ebû Hüreyre rivayetinin *zayıf* olduğunu belirtirken Saîd b. Cübeyr rivayetinin sıhhati hakkında bir değerlendirme yapmamaktadır.⁸ Hasan-ı Basrî, Allah Rasûlü'nün şöyle dediğini aktarmaktadır: “Ben, İsrailoğullarının din adamlarını, namazlarında sağ ellerini sol elleri üzerine koymuş bir vaziyette görür gibiyim.”⁹ Hasan-ı Basrî'nin rivayeti *mürseldir* ve ayrıca senedinde Yusuf b. Meymûn vardır. Heysemî'nin (ö. 807/1405) belirttiğine göre İbn Meymûn hakkında İbn Hibbân (ö. 354/965) *sika* dese de zayıflığı konusunda içlerinde Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Buhârî'nin (ö. 256/870) de olduğu âlimler ittifak etmişlerdir.¹⁰ Hasan-ı Basrî'nin rivayeti *zayıf* olsa da Yahudi din adamları ve Rum Hıristiyanları ellerini saygı ifadesi olarak bağlarlardı.

Sonuç olarak namazda kıyam anında ellerin irsâli/bağlanmaması ile ilgili *merfu* bir rivayet olmadığı görülmektedir. Aktarılan rivayetler sahâbe ve ağırlıklı olarak da tabiûn uygulamasıdır. Mezkûr rivayetleri temel alan bazı âlimler namazda ellerin irsâli/bağlanmaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Yine onlara göre bazı rivayetlerde ellerin bağlanacağı rivayetleri olsa da ellerin bağlanmasıyla ilgili kaydın bulunmadığı rivayetler daha fazladır. Bu meyanda ellerin bağlanması gerektiğine dâir nakledilen rivayetler kişiye yardım ve bir mekâna dayanma kabilindedir bu da namazın ruhuna uygun değildir.¹¹ Muhammed b. Sîrîn'e (ö. 110/729) namazda ellerini bağlayanın durumu hakkında sorulunca “Onlar parmak uçlarına kan toplanmasından korktukları için ellerini bağlıyorlardı.”¹² cevabını vermiştir. İbn Sîrîn'in bu ifadesinden elleri bağlamamak asıl olmakla beraber sahâbe ve tâbiûnun kıyamı uzun tuttuklarında ellerini bağladıkları anlaşılmaktadır. Kıyamda ellerin irsâli ile ilgili bir başka gerekçe ehl-i kitaba benzememektir.

Kıyamda ellerin bağlanmaması ile ilgili açık *merfu* bir rivayetin olmadığı görülmektedir. Bu görüşte olanlar Hz. Peygamber'in namaz tarifinde ellerin bağlanmasına dair bir ayrıntı olmamasından ve bazı sahâbe ve tabiûn söz ve uygulamalarına dayandıkları görülmektedir.

2. İtimat/elleri Bağlamak

Kıyamda iftitah tekbirinden sonra ellerin bağlanması gerektiğini belirten bazı rivayetler söz konusudur. Bu başlık altında Allah Rasûlü'nün namaz kılarken ellerini birbiri üzerine koyması veya tutması ile ilgili rivayetler incelenecektir. Konunun mahiyeti ile ilgili rivayetler şöyledir:

2. 1. Sağ elin sol el üzerine konması

1. Vâil b. Hucr şöyle dedi: “Allah Rasûlü ile namaz kıldık. Sonra {*gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!*} âyetini¹³ okuyunca ‘Âmin’ dedi. Akabinde de sesini alçalttı ve sağ elini sol

⁸ Ebû Dâvûd, “Salât” 117, 118.

⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1/343.

¹⁰ Ebû'l-Hasan Nûreddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, thk. Hüsâmeddîn el-Şudsî (Kahire: Mektebetü'l-Şudsî, 1414/1994), 1/55, 2/37, 4/91, 5/169, 175, 7/290, 10/200.

¹¹ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Aĥmed İbn Ruşd, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-mukteşid* (Kahire: Dârü'l-Ĥadîş, 1425/2004), 1/146.

¹² İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1/344.

¹³ el-Fatiha, 1/7.

elinin üzerine koydu.”¹⁴ Benzer rivayet Süfyân (ö. 161/778) tarihiyle de rivayet edilmiş ve rivayetin sonundaki “Sesini alçalttı ve sağ elini sol elinin üzerine koydu.” kısmı yoktur.¹⁵ Tirmizî; Buhâri ve Süfyân rivayetinin bu bâbda en *sahih* rivayet olduğunu belirtmektedir. Buhâri’ye göre ise Şu‘be, isnadın birçok yerinde hata etmiştir: Ayrıca isnadda Alkame b. Vâil söz konusu değildir.¹⁶ Abdumelik b. Saîd’den rivayete göre Allah Rasûlü “(Kıyamda) Sağ elini sol elinin üstüne bazen de elini sakalının üzerine koyardı.”¹⁷ ilavesi vardır. Bu meyanda İbn Hucr’un “Hz. Peygamber sesini alçalttı ve sağ elini sol elinin üzerine koydu.” ilavesi bulunan rivayetin *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

2. Vâil b. Hucr Rasûlüllah’ı, iftitah tekbirinde ellerini kaldırdığını akabinde elbisesine sarındığını sonra da sağ elini sol eli üzerine koyduğunu görmüştür.¹⁸

3. Vâil b. Hucr’den başka bir rivayet de şöyledir: “Kendi kendime “Rasûlüllah’ın namazını nasıl kıldığına mutlaka bakacağım dedim.” ve onun namaz kılmasını gözlemledim. Allah Rasûlü, namaz kılmak için ayağa kalktı, akabinde tekbir getirip ellerini, kulaklarının seviyesine kadar kaldırdı ve sağ elini, sol avuç içinin sırtının üzerine koydu.”¹⁹ Rivayetin bir başka tarikinde İbn Hucr’un ifadesi “Sağ elini sol elinin üstüne, kolunun ve bileğinin üzerine (gelecek bir vaziyette) koydu.”²⁰ şeklindedir.

4. Beyhakî’nin İbn Ömer’den tahric ettiği göre Allah Rasûlü şöyle buyurdu: “Biz peygamberler üç şeyi yapmakla emredildik: İftar yapmakta acele etmek, sahur geciktirmek ve namazda kıyam anında sağ elini sol elinin üzerine koymak.” Aynı hadisin Âişe bnt. Ebî Bekir’den *mevkuf* olarak rivayeti de söz konusudur.²¹ Beyhakî’nin (ö. 458/1066) belirttiğine göre söz konusu rivayet *merfu* olarak hem Ebû Hüreyre’den hem de İbn Abbâs’tan rivayet edilmiştir. İbn Ömer rivayetinde Abdülmecid babasından rivayette teferrüd etmiştir. Söz konusu rivayetin *merfu* rivayeti değil; *mevkuf* olarak rivayet edilen Âişe bnt. Ebî Bekir rivayeti *sahihtir*.²² İbn Abdülber’in (ö. 463/1071) belirttiğine göre Âişe bnt. Ebî Bekir

¹⁴ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd el-Başrî et-Tayâlisî, *el-Musned*, thk. Muḥammed b. Abdulmuḥsin et-Turkî (b.y.: Dâru Hicr, 1419/1999), 4/360; Ebû ‘Abdullâh Aḥmed b. Muḥammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir (Kahire: Dâru’l-Ḥadîs, 1416/1995), 31/146.

¹⁵ Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. İsmâil el-Buḥârî, *Cuz’u’l-kırâ’e halfe’l-imâm*, thk. Faḍlurrahmân eş-Şevrî (b.y.: y.y., 1400/1980), 56; Tirmizî, “Salât”, 70.

¹⁶ Tirmizî, “Salât”, 70; Ebû ‘İsâ Muḥammed b. ‘İsâ et-Tirmizî, *‘İlelu’t-Tirmizî’l-kebîr*, thk. Şubḥî es-Sâmerrâî vd. (Beyrut: Mektebetu’n-Nehdâti’l-‘Arabîyye; ‘Âlemü’l-Kütüb, 1409/1989), 68.

¹⁷ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan’ânî Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, thk. Ḥabîburrahmân el-Azamî (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1403), 2/٢٦٨.

¹⁸ Ebû’l-Ḥasen Muslim b. el-Ḥaccâc el-Ḳuşeyrî en-Nisâbüri Muslim, *el-Câmi’u’s-şâhiḥ*, thk. Muḥammed Fuâd Abdalbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1374/1955), “Salât”, 54.

¹⁹ Dârimî, “Salât”, 92; Ebû Muḥammed ‘Abdullâh b. ‘Abdurrahman ed-Dârimî, *el-Musned*, thk. Merzûk b. Hiyâs (Kahire: Dâru’t-Ta’sîl, 1436/2015), 1/438.

²⁰ Ebû Dâvûd, “Salât”, 114, 115; Ebû ‘Abdurrahmân Aḥmed b. Şu‘ayb en-Nesâ’î, *es-Sunen*, thk. ‘Abdulfettâḥ Ebû Ğudde (Halep: Mektebetu’l-Maḥbû’âti’l-İslâmiyye, 1406/1986), “İftitâh”, 11; Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, 31/160.

²¹ Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥüseyn el-Beyhakî, *es-Sunenu’s-Şagîr*, thk. ‘Abdulmu’tî Emîn (Karaçi: y.y., 1410/1989), 2/109.

²² Beyhakî, *es-Sunenu’s-Şagîr*, 2/109; Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥüseyn el-Beyhakî, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, thk. ‘Abdullâh et-Turkî (b.y.: Merkezu Hicr, 1432/2011), 2/44, 45.

rivayeti de metnindeki ihtilaf nedeniyle amel edilmemiştir.²³ İbnü'z-Zübeyr'den “(Namazda) Safları düzgün tutmak ve sağ eli sol el üzerine koymak sünnettendir.”²⁴ *mevkuf* rivayet, isnadındaki Zür'a b. Abdirrahman'ın *meçhul* olmasından dolayı *zayıftır*.²⁵ Bu meyanda farklı tarikleri olan rivayet *zayıftır*. Âişe bnt. Ebû Bekir'den rivayet edilen *mevkuf* rivayet ise metnindeki ihtilaftan dolayı amel edilmemiştir.

5. Ebû Hüreyre'den rivayete göre “Rasûlüllah bir cenaze namazında tekbirden sonra sağ elini sol elinin üzerine koydu.”²⁶ Ebû Ya'lâ'nın (ö. 307/919) *el-Müsned*'inin muhakkiki rivayetinin isnadının *zayıf* olduğunu belirtmektedir.²⁷ Zira hadisin isnadındaki Yezîd, *metrûkû'l-hadistir*.²⁸

6. Ebû Osman en-Nehdî'den rivayete göre; “İbn Mes'ûd namazdayken sol elini sağ elinin üzerine koymuştu. Durumu gören Rasûlüllah, onun sağ elini sol elinin üzerine koydu.”²⁹ Bu rivayete Nevevî (ö. 676/1277) “Müslim'in şartlarına göre *sahih*dir.”³⁰ derken; Elbani (ö. 1999) rivayetinin *hasen* olduğunu belirtmektedir.³¹

7. Cerîr ed-Dabbî şöyle anlattı. “Ali, namaza kalktığı zaman sağ elini sol elinin üzerine koyar, kıyafetlerini düzeltmedikçe veya vücudunu kaşımadıkça rûkû edinceye kadar böyle yapmaya devam ederdi.”³² Söz konusu rivayeti Buhârî ta'lik olarak zikretmiş,³³ Beyhakî (ö. 458/1066) isnadının *hasen* olduğunu belirtmiştir.³⁴

8. Sehl b. Sa'd şöyle demiştir: “(Rasûlüllah zamanında) İnsanlara, namaz kılarlarken sağ ellerini sol kollarının üzerine koymaları emredilirdi.” Râvilerden bu rivayeti Rasûlüllah'a ref, veya *meçhul* sığasıyla aktaranlar vardır.³⁵ Bu rivayette *عَلَى ذِرَاعِهِ الْيَسْرَى* sol kol ifadesi kullanıldığı görülmektedir. Bu ifadeyi sadece “dirseği üzerinden bağladı” şekline hasretmek imkân dahilinde değildir. Zira malumdur ki zira/arşın, orta parmağın ucundan dirsek ucuna kadar olan kısımdır.³⁶ Hadiste zikredilen “sağ kolun sol kol üzerinde bağlanması” kaydının, “kolun bileklere yakın kısmına işaret etmek üzere” diğer rivayetlerle kayıtlığı ortaya çıkmaktadır. Pek çok rivayette ellerin sol bileğin üzerinde veya da bileğe yakın kısımda bağlanması gerektiğiyle ilgili bilgiler vardır.³⁷ Buhârî de bu konuda ayrıntıya girmemiş

²³ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh İbn Abdülber, *et-Temhîd li mâ fi'l-Muvaţta' mine'l-Me'ânî ve'l-'Esânîd*, thk. Muştâfâ b. Aĥmed, Muĥammed Abdulkebîr (Maġrib: Vezâratu 'Umumi'l-Evĥâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1387/1967), 19/251.

²⁴ Ebû Dâvûd "Salât" 117, 118.

²⁵ Elbânî, *Daifu Ebi Dâvûd*, 1/290.

²⁶ Ebû Ya'lâ Aĥmed b. Alî el-Mevşîlî Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebi Ya'lâ*, thk. Hüseyn Selîm Es'ed (Dımaşk: y.y., 1404/1984), 5/243.

²⁷ Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebi Ya'lâ*, 5/243.

²⁸ Muhammed b. Tahir Ebû'l-Fazl, *Zehiretü'l-Huffâz* (Riyad: Dâru Selef, ts.), 1/760.

²⁹ Ebû Dâvûd, "Salât" 117; Ebû 'Abdurrahmân Aĥmed b. Şu'ayb en-Nesâ'î, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, thk. Ĥasen 'Abdulmun'im (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001), 1/168.

³⁰ Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *Asl-i Sıfatü Salâti'n-Nebî* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.), 1/208.

³¹ Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *Sahih Sünen-i Nesâi* (Riyad: Mekteb-i terbiyetü'l-arabi, ts.), 1/193.

³² İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1/343, 2/255.

³³ Buhârî, "Ebvâbu'l-amel fi's-salat", 1.

³⁴ Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, 3/374-375.

³⁵ Buhârî, "Ezân", 90; Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvaţta'*, thk. Muĥammed Fuâd Abdalbâkî (Beyrut: y.y., 1406/1985), "Kasru's-salât", 47; Ebû Muhammed 'Alî b. Ahmed İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âşâr*, thk. 'Abdulġaffâr Süleymân (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2002), 3/30.

³⁶ bk. Mehmet Erkal, "Arşın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/411.

³⁷ Alĥî, *İslam Hukukunda Namaz*, 44.

ve bâb'ın ismini الصلاة عَلَى اليُسْرَى فِي الصَّلَاةِ “Namazda sağ eli sol el üzerine koyma bâb'ı” koymuştur. Onun bâb başlığında kullandığı söz konusu ifadeyi, Müslim'in (ö. 261/875) aktardığına göre, İbn Hucr'un Hz. Peygamber'in namazını tarifinden esinlendiği anlaşılmaktadır.³⁸

Konuyla ilgili bazı rivayetler isnad yönünden *zayıf* olsa da bu konuda *sahih* rivayetler söz konusudur. Farklı sahâbîler tarafından rivayet edilen “Biz peygamberler üç şeyi yapmakla emredildik: İftar yapmakta acele etmek, sahur geciktirmek ve namazda kıyam anında sağ elini sol elinin üzerine koymak.” hadisinin *merfu* ve *mevkuf* rivayetleri söz konusudur. Genel itibariyle rivayetler öncelikle sahâbenin Allah Rasûlü'nün namaz kılarken gördükleri aktarımlarıdır. Hz. Peygamber'i bu şekilde gören sahâbîleri ondan gördüğü şekliyle namazda kıyam anında sağ ellerini sol ellerinin üzerine koydukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Ali b. Ebî Tâlib'in ifadesiyle musallînin, sağ eli sol elinin üstüne gelecek şekilde koyması sünnettir.³⁹ Ebü'd-Derdâ'nın ifadesiyle bu durum peygamberlerin ahlakındandır.⁴⁰

2.2. Musallînin sağ eliyle sol elini tutması

1. Kabîsa'nın babası Hülb'den rivâyete göre şöyle demiştir: “Hz. Peygamber bize imamlık yapardı, sol elini sağ eliyle tutardı.”⁴¹ Tirmizî, Hülb'ün rivayeti hakkında *hasen*,⁴² Elbânî Kabîsa hariç, isnaddaki râvilerin Müslim'in ricallerinden olduğunu haber vermektedir. İbnü'l-Medîni (ö. 234/848) ve Nesâî (ö. 303/915) ise Kabîsa'nın *meçhul* olduğunu belirtmektedirler. Zira Simâk dışında kendisinden kimse rivayet etmemiştir.⁴³ Söz konusu hadis farklı sahâbîler tarafından da rivayet edilmiş İbn Hucr'un rivayetinde ifade şu şekildedir: “Sağ elini sol elinin üzerine, kolunun ve bileğinin üzerine (gelecek bir vaziyette) koydu.”⁴⁴ Onun başka bir rivayetinde “kabaza” kelimesi kullanılmıştır.⁴⁵

2. İbn Abbas'tan rivayete göre, Rasûlullah şöyle buyurdu: “Biz peygamberler, sahur geciktirmek, iftarda acele etmek ve (kıyamda) sağ ellerimizi sol ellerimizin üzerinden tutmakla emredildik.”⁴⁶ Elbânî, rivayete *sahih* demektedir.⁴⁷

³⁸ Muslim, “Salât”, 54.

³⁹ Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. ‘Abdillâh İbn ‘Abdülber, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muḥammed ‘Atâ, Muḥammed ‘Alî Mu‘avviḍ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 2/290.

⁴⁰ İbn ‘Abdülber, *el-İstizkâr*, 2/291.

⁴¹ Ebü Dâvûd, “Salât”, 114, 115; Tirmizî, “Salât” 73; Ebü ‘Abdullâh Muḥammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, thk. Şu‘ayb el-‘Arna‘ût (b.y.: Dâru’-r-Risâleti'l-‘Âlemiyye, 2009), “İkâmetu’s-Salâti ve’s-Sünneti fiha”, 3; Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, 36/304.

⁴² Tirmizî, “Salât”, 73.

⁴³ Elbânî, *Asl-i Sıfatü Salâti'n-Nebî*, 1/213.

⁴⁴ Ebü Dâvûd, “Salât”, 114, 115; Nesâî, “İftitâh”, 11.

⁴⁵ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu‘cemu'l-Kebîr (21. Cildin Parçası)*, thk. Heyet (b.y.: y.y., 1427/2006), 9/22; Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, 2/43.

⁴⁶ Ebü Hâtım Muḥammed b. Ḥıbbân el-Bustî İbn Ḥıbbân, *es-Şahîh*, thk. Şu‘ayb el-‘Arna‘ût (Beyrut: Mu‘essesetu'r-Risâle, 1408/1988), 5/68.

⁴⁷ Elbânî, *Asl-i Sıfatü Salâti'n-Nebî*, 1/205. Ebü Zür‘a'nın belirttiğine göre başka bir tarihte İbn Vehb> Amr b. el-Hâris ve Talha b. Amr'den rivayeti almıştır. (İbn Ḥıbbân, *es-Şahîh*, 5/68). Talha b. Amr hakkında İbn Hanbel “*metrukül-hadis*”; İbn Maîn “*zayıf, metrukül-hadis*” demektedir. Buhârî, Ebü Dâvûd, Nesâî, İbn Ḥıbbân, Ebü Zür‘a, İbn Adî el-Cürcânî ve Dârekutnî Talha b. Amr hakkında eleştirel ifadeler kullanmaktadırlar. (Emîr Alâüddîn Alî b. Balabân b. Abdillâh el-Farisi Ebü'l-Hasen, *el-İhsân fi takrîbi Sahîhi İbn Ḥıbbân* (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, ts.), 5/68; Elbânî, *Asl-i Sıfatü Salâti'n-Nebî*, 1/215).

3. Vail b. Hucr dedi ki: Ben, Rasûlüllah'ın yanına gelenlerden biriydim. Kendi kendime “Allah Rasûlü'nün namaz kılış şekline bakacağım.” dedim ve “onun tekbir aldığı zaman ellerini kulaklarına paralel olarak kaldırdığını, sonra sağ eliyle sol elini tuttuğunu gördüm.”⁴⁸

4.. Ali b. Ebî Tâlib'den aktarılan “Namazda uzun süre kıyam ederse, bir elbiseyi düzeltmiyor veya (elbisenin bir yerini temizlemek için) sürtmüyorsa, sol kolunu sağ elinin altında tutardı.”⁴⁹ rivayeti de namazda kıyam anında sağ elle sol elin tutulması gerektiğine bir başka delildir.

Bu meyanda kıyamda sağ elin sol el üzerine konulması veya bağlanması gerektiğine dair rivayetler söz konusudur. Rivayetlerin farklı tarihlerinde farklı kelimelerin kullanıldığı da görülmektedir. Bunlar da “vadaa”, “ehaze”, “meseke” ve “kabaza” kelimeleridir. Bu kelimelerden “vadaa” kelimesi birini diğeri üzerine koymak anlamına diğelerinde ise sadece koymak değil aynı zamanda tutmak anlamı söz konusudur. Hz. Peygamber'in namaz anında sağ elini diğeriyle tutması, birini diğerin üzerine koyması, ellerini birbirleriyle bağlaması gibi fiiller sergilediği görülmektedir. Aynı olayı aktarıırken de sahâbenin farklı filler kullanması bunu göstermektedir. Bu durumda Allah Rasûlü namazda kıyam anında ellerini önünde birleştirdiği görülmektedir. Fakat rivayetlerde Hz. Peygamber'in ellerini nasıl bağladığı veya tuttuğu ile ilgili ayrıntılar söz konusudur. Bunun mahiyetiyle ilgili rivayetlerin ayrıntıları şöyledir.

3. Elleri Bağlamının Mahiyeti ile İlgili Rivayetler

Kıyam anında ellerin nerede bağlanacağı ile ilgili farklı ihtimaller söz konusudur. Bununla ilgili rivayetler şöyledir:

3.1. Göbek altında

1. Ali b. Ebî Tâlib şöyle demiştir: “Kişinin namazda sağ elinin içini sol elinin üzerinde göbeğinin altında birleştirmesi namazın sünnetlerindedir.”⁵⁰ Fakat Ali b. Ebî Tâlib'in bu rivayeti delil olmaktan uzaktır.⁵¹ Ebû Dâvûd bu hadisi *zayıf* bir senetle rivayet etmiştir. Zira mezkûr rivayet Ebû Dâvûd'un İbn Arabî nüshasından başka nüshalarda mevcut değildir. Ayrıca senetteki İbn İshâk ve İbn Zeyd hakkında çeşitli tenkitler vardır. İbn Maîn (ö. 233/848), İbn İshâk için *leyse bi şey*; Buhârî *fihî nazar* ve Ziyâd b. Zeyd *lâ yu'rafu* ve *leyse bi'l-a'sem*; İbn Hanbel *münkerü'l-hadis*; Ebû Hâtim (ö. 277/890) *meçhul*, *münkerü'l-hadis*; Beyhâkî, *metruk* demiştir.⁵² Nevevî, İbn İshâk'ın mezkûr rivayetinin zayıflığı konusunda ittifak olduğunu belirtmiştir.⁵³

⁴⁸ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbûrî İbn Huzeyme, *Şahîhu İbni Huzeyme*, thk. Muhammed Muştafâ el-'A'zamî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1424/2003), 1/242.

⁴⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 3/30.

⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Salât”, 117, 118.

⁵¹ İbn 'Abdülber, *et-Temhîd*, 20/420.

⁵² Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdullâh b. Yûsuf ez-Zeyle'î, *Naşbu'r-Râye li'Ehâdîsi'l-Hidâyeti me'a Hâşiyetihi Buğyeti'l-Elme'î fi Tahrici'z-Zeyle'î*, thk. Muhammed 'Avvâme (Beyrut; Cidde: Muessesetu'r-Reyyân li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kible li's-Şekâfeti'l-İslâmiyyeti, 1418/1997), 1/318; Elbânî, *Daifu Ebî Dâvûd*, 1/292.

⁵³ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim* (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsi'l-'Arabî, 1392/1972), 4/115.

2. Ebû Hüreyre'den rivayete göre şöyle demektedir: “Namazda ellerin eller üzerine koyma mahalli göbeğin altıdır.” Ebû Dâvûd, söz konusu rivayetin tahririnin akabinde İbn Hanbel'in “hadisin isnadında İbn İshâk el-Kûfi vardır o da *zayıf* biri olduğunu söylerken işittim.” dediğini aktarmaktadır.⁵⁴

3. Âişe bnt. Ebî Bekir şöyle demiştir: “Üç şey peygamberlik alametlerindedir: 1. İftarı ta'cil, 2. Sahuru te'hir, 3. Namaz kılariken kıyam anında sağ eli sol elin üzerine koymak”.⁵⁵ Aynı hadis “Peygamberlik ahlakından” ifadesi ve “göbeğin altında” ilavesiyle Enes'ten de rivayet edilmiştir.⁵⁶ Fakat rivayetteki Saîd b. Zerbî *leyse bi'l-kavî* denilerek cerh edilmiştir.⁵⁷

Dolayısıyla Elbânî'nin de belirttiği gibi Rasûlullah'ın kıyamdayken ellerini göbeğinin altında bağladığına dair *sahih* bir rivayet yoktur.⁵⁸ Namazda ellerin göbeğin altında bağlanması ile ilgili rivayetler *zayıf* olmasına rağmen bu görüşü benimseyenler, ellerin nerede bağlanması gerektiği ile ilgili esneklikten de hareket ederek ve bunu kültürle de ilişkilendirerek ellerin kıyam anında göbeğin altında olması gerektiğini tercih etmişlerdir.

3.2. Göbek üzerinde

1. Cerîr ed-Dabbî şöyle demiştir: “Ben Ali'yi namaz kılariken kıyamda sağ eliyle, sol elini bileğinden göbeğinin üzerinde tutarken gördüm.”⁵⁹ Söz konusu rivayet Ebû Dâvûd'un nakline göre Saîd b. Cübeyr'den “göbeğin üzerinde” şeklinde mervidir. Ebû Micles “Göbeğin altında” dedi. Rivayet Ebû Hüreyre'den de mervidir fakat *leyse bi'l-kavî* şeklinde nitelendirilmiştir.⁶⁰

Ebû Hatim, Zehebî (ö. 748/1348) ve İbn Hacer (ö. 852/1449) hadisin râvilerinden Ebû Bedr'in “güvenilmez bir kimse” olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca hadisteki *فَوْقَ السُّرَّةِ* “göbeğin üzerinde” ifadesi hadisin metnine ziyâdedir. Söz konusu râvi Ebû Bedr bu ziyâdede Ebû Tâlût Abdüsselâm'dan teferrüt etmiştir. Buhârî'nin şeyhlerinden Müslim b. İbrahim'in rivayetinde söz konusu mezkûr ifade yoktur.⁶¹ Beyhakî'nin Saîd b. Cübeyr'den rivayetinde ise Yahyâ b. Ebî Tâlib bulunmaktadır. Onu, Dârekutnî (ö. 385/995) gibi *tevsik* edenler mevcuttur. Fakat Dârekutnî senetteki Mûsâ b. Hârûn hakkında “hadis rivayetinde değil de (günlük) konuşmalarında yalancı olduğuna şahidim.” demiştir.⁶² Yine bu senetteki Zeyd b. el-Habbâb hakkında Zehebî *Mizânu'l-İtidâl*'inde, *tevsik* edenlerin yanında İbn Maîn'in “Sevrî'den aktardığı bütün hadisler maktûbdür” ve İbn Hanbel'in “sadûk”; Ebû Hâtim'in “sadûk fakat merviyâtında çok yanlış bir kimsedir” dediğini aktarmaktadır.⁶³ Elbânî de bu hadisin *zayıf* olduğunu

⁵⁴ Ebû Dâvûd, “Salât” 117, 118.

⁵⁵ Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, 2/45.

⁵⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 3/30.

⁵⁷ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *el-Hilâfiyyât beyne'l-İmâmeyn eş-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe ve Aşhâbih*, thk. Heyet (Kahire: y.y., 1436/2015), 2/254.

⁵⁸ Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 4/345.

⁵⁹ Ebû Dâvûd, “Salât” 117, 118.

⁶⁰ Ebû Dâvûd, “Salât” 117, 118; Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, 2/47.

⁶¹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Şahîh el-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Haţîb (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), 2/224.

⁶² Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-Zehbî, *el-Muğnî fi'd-Du'afâi*, thk. Dr. Nûreddîn 'Attar (b.y.: y.y., ts.), 2/738; Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-Zehbî, *Mizânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 4/387.

⁶³ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, 2/100.

belirtmektedir.⁶⁴ Beyhakî'nin belirttiğine göre “göbeğin altında” ifadesi geçen Ebû Miclez rivayeti⁶⁵ de *zayıftır*.⁶⁶

Ali b. Ebî Tâlib'in namaz kılararken ellerini göbeğinin üzerinden tuttuğuna dair rivayet öncelikle *mevkuf*; sıhhat yönünden ise *zayıftır*.

3.3. Göğüs üzerinde

1. Tâvûs şöyle dedi: Rasûlüllah namazdayken sağ elini sol elinin üzerine koyar ve ellerini göğsünün üzerinde bağlardı.⁶⁷ Bu hadis *mürsel* ve *sahih*dir. Tüm ricali *sikadır* ve Heysem b. Humeyd hariç Müslim'in ricalindendir. İbn Humeyd de *sikadır*. Süleyman b. Mûsâ ise ölümünden kısa bir süre önce ihtilâta maruz kalmıştır. Hadisi Ebû Dâvûd, Tâvûs b. Keysân'dan *hasen* bir isnad ile rivayet etmiştir. Elbânî söz konusu hadisin İbn Hucr ve Kabîsa b. Hülb'ün⁶⁸ babasından şâhitleri olduğunu belirterek rivayetin *sahih* olduğunu belirtmiştir.⁶⁹ Söz konusu mezkûr rivayet her ne kadar *mürsel* olsa da hüccet olarak kabul edilmiştir.⁷⁰ Zira rivayetin iki tane sağlam şâhidi söz konusudur.⁷¹

2. Kuleyb'in Vâil b. Hucr'dan rivayetine göre şöyle demiştir: “Rasûlüllah ile namaz kıldım. O, namazda göğsünün üzerinde sağ elini sol elinin üstüne koydu.”⁷² İbn Huzeyme (ö. 311/924) bu rivayeti *Sahih*'inde tahriç etmiştir. Beyhakî'nin farklı bir isnadla yine İbn. Hucr'dan rivayeti mana olarak destekleyen tahrici söz konusudur.⁷³

3. Kabîsa b. Hülb babası Hülb'den rivayetine göre şöyle demiştir: Rasûlüllah'ı namazından ayrılırken, önce sağ tarafına sonra sol tarafına selam verdiğini ve aynı zamanda (ellerini kıyamda) göğsünün üzerine koyarken gördüm. Söz konusu bu durumu Yahyâ b. Saîd, sağ elini, sol elinin üstünde mafsalı üzerinde olacak şekilde niteledi.⁷⁴ Bu hadis *sahih li gayrihidir*. Zira Kabîse b. Hülb'ün cehaletinden dolayı *zayıf* bir rivayettir.⁷⁵ Aynı hadis İbn Hanbel'den *hasen* bir isnadla mervidir. Tirmizî de söz konusu rivayetin *hasen* olduğunu belirtmiştir.⁷⁶ Kabîsa dışında rivayetin isnadında bulunan ruvâtın tamamı *sika* ve İmam Müslim'in râvilerindedir. Kabîsa'yı İclî (ö. 261/875) ve İbn Hibbân *tevsiik* etmişlerdir.⁷⁷ Ancak Simâk b. Harb'in haricinde kimsenin ondan rivayeti söz konusu değildir. Ali b.

⁶⁴ Elbânî, *Daifu Ebi Dâvûd*, 1/293.

⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1/343.

⁶⁶ Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, 2/47.

⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Salât” 117, 118.

⁶⁸ Hülb'ün ismi Yezîd b. Kunâfe'dir. Bk. Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, 3/372.

⁶⁹ Muhammed Nâsruddîn el-Elbânî, *Sahihu Süneni Ebi Dâvûd* (Kuveyt: Müessesetü'l Gurâs, ts.), 4/344.

⁷⁰ Elbânî, *Asl-i Sıfatü Salâti'n-Nebî*, 1/217.

⁷¹ Ebû'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Hüseyin b. Hasan er-Remli el-Makdisi İbn Reslan (Arslan), *Şerhu Süneni Ebi Dâvûd* (Mısır: Dâru'l-Falâh, ts.), 4/374.

⁷² İbn Huzeyme, *Şahihu İbni Huzeyme*, 1/243.

⁷³ Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, 2/46.

⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, 36/299.

⁷⁵ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzî, *Câmi'u'l-mesânîd*, thk. Alî Huseyn (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1426/2005), 2/319.

⁷⁶ Elbânî, *Sahihu Süneni Ebi Dâvûd*, 4/345.

⁷⁷ Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdullâh el-İclî, *es-Şikât* (b.y.: Dâru'l-Bâz, 1405/1985), 1/388; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *es-Şikât* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifü'l-Osmâniyye, 1393/1973), 5/319; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 3/384.

Medîni ve Nesâî, Simâk hakkında *meçhul*dür demişlerdir.⁷⁸ Makbul bir râvi olduğunu söyleyenler de vardır.⁷⁹ Bu rivayetin şevâhidi yukarıda Vail b. Hucr ve Hülbu't-Tâî'den rivayet edilen hadislerdir. Söz konusu rivayet Hz. Peygamber'in namaz kılariken kıyam anında ellerini göğsünün üzerine koyduğunu bildirmektedir. Bu durumda Allah Rasûlü'nün namazda kıyamı eda ederken ellerini göğsünün üzerine koyduğu sabit olmaktadır.⁸⁰

4. Ukbe b. Suhbân'ın naklettiğine göre Ali şöyle demiştir: Allah Teâlâ bir âyette {فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ} buyurdu⁸¹ dedi ve “Sağ elini sol elinin ortasına sonra da ellerini göğsüne koydu.”⁸² Buna göre Ali b. Ebî Tâlib âyette geçen “ve'n-har” ifadesini kıyamdayken elleri göğüs üzerinde bağlamak olarak yorumladığı görülmektedir. Elbânî dedi ki: Bu hadisin ricali Âsım el-Cahderî'nin babası el-Acâc el-Basrî dışında *sikadır*. el-Acâc el-Basrî ise *meçhul* bir kimsedir.⁸³ Beyhakî, İbn Abbas rivayetini tahrir ederek Ali b. Ebî Tâlib rivayetini *hasen* seviyesine yükseltmiş Zehebî ise rivayet hakkında sükût etmiştir.⁸⁴ İbn Kesir (ö. 774/1373) ise söz konusu Ali b. Ebî Tâlib rivayetinin *sahih* olmadığını belirtmektedir.⁸⁵

Bu meyanda rivayetlerden anlaşıldığına göre kıyamda ellerin göğüs üzerinde birleştirilmesine dair *sahih* rivayetler söz konusudur. Rivayetler sahâbenin Allah Rasûlü'nden gördükleridir. Bu durumda rivayetlerden Hz. Peygamber'in namazda kıyam anında ellerini göğüs üzerinde birleştirdiği anlaşılmaktadır.

Bu anlamda ellerin göbek altında ve üzerinde birleştirileceğine dair *sahih* bir rivayetin olmadığı görülmektedir. Elleri göbeğin altında birleştirmeyi tercih edenler olaya kültürle de bağlantı kurarak rivayetlerden daha çok ehl-i kitaba muhalefeti temel ilke olarak benimsemişlerdir. Bu durumda namazda kıyam anında elleri göğüs üzerinde birleştirmenin *sahih* rivayetlere dayandığı görülmektedir.

4. Kıyamda Elleri Bağlamanın Hikmeti

Bilindiği gibi İslâm'da ibadetler taabbüdüdür dolayısıyla temel rükünler zamana ve mekâna göre değişmez. Bu konularda nasların belirlediği şekillerin korunması esastır. İbadetlerin şekli boyutu, akılla, mantikî çıkarımlarla veya da kıyas yoluyla tespit edilmesi mümkün olmadığından bu konuda taklit söz konusudur. İbadetlerin temel rükünleri olmak üzere taabbüdü bir konuda taklit esas olmasına rağmen buradaki hikmeti araştırmak ve üzerinde düşünmek elbette mümkündür. Bu durumda özellikle ibadetlerin temel erkânı dışında kalan rükünlerden hareketle ve bu konuda kolaylık prensibini esas

⁷⁸ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, 3/384.

⁷⁹ Elbânî, *Asl-i Sıfatü Salâti'n-Nebî*, 1/216.

⁸⁰ Elbânî, *Sahihu Süneni Ebî Dâvûd*, 4/206.

⁸¹ el-Kevser, 107/2.

⁸² İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1/343; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbüri el-Hâkim, *el-Mustedrek âle's-Şaḥihayn*, thk. Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 2/586; Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, 2/46.

⁸³ Elbânî, *Asl-i Sıfatü Salâti'n-Nebî*, 1/217.

⁸⁴ Hâkim, *el-Mustedrek*, 2/586.

⁸⁵ İbn Kesir “ve'n-har” kelimesinin namazda “iftitah tekbiri, rükû ve secdeye varırken elleri kaldırmak, rükûdan kalkınca beli iyice doğrulmak” anlamlarına gelen yorum ve rivayetlerin olduğunu fakat bunların hiçbirisinin doğru olmadığını ve “ve'n-har” kelimesinin kurban kesmek anlamına geldiğini belirtmektedir. Zira Allah Rasûlü, önce bayram namazını kılar sonra da kurbanını keserdi. Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Omer b. 'Keşir İbn Keşir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed (b.y.: Dâru Taybe, 1420 / 1999), 8/503.

almak isabetli görünmektedir. Zira temel rükünler dışında kalan konularda esneklik ve ruhsatlar söz konusudur. Söz konusu esneklik ve ruhsatların fiile yüklediği anlamı da dikkate alarak kültürle de bağlantısını kurmak mümkündür. Elleri bağlamaya veya bağlamamaya farklı anlamlar yüklemek kültürel bir olgu olduğu muhakkaktır. Kültürel olgular da söz konusu fiile farklı anlamlar yüklemeye sebep olmaktadır.

Kıyamda ellerin bağlanıp bağlanmayacağı; şayet bağlanacaksa nerede, nasıl ve ne zaman yapılacağıyla ve böyle yapmanın hikmeti konusunda farklı değerlendirmeler söz konusudur. Bağlamanın mahiyetiyle ilgili farklı ihtilaflar olsa da namazda elleri bağlamada temel etkenin huşûya vurgu yapılması olduğu anlaşılmaktadır. Hatta ellerin bağlanmasını uygun görmeyenler de yine aynı gerekçeden hareket ederek namazda ellerin bağlandığında fazladan bir işle iştilgal edilmiş olunması, bu durumun musalliyi namaz dışında başka şeylerle meşgul etmesi veya da riya için yapabilmesi şeklinde gerekçeler ileri sürmüşlerdir.⁸⁶ Bunlar da elbette huşûyu bozan durumlardır. Yine aynı şekilde ellerin bağlanması gerektiğini söyleyenlerde de temel etken huşûdur.

Nehâi'den (ö. 96/714) rivayete Allah Rasûlü, Allah Teâlâ'ya tevâzu göstermek için namaz kılariken sağ elini sol elinin üzerine koyardı.⁸⁷ Nevevî'nin aktardığına göre ilim ve hikmet ehli de şöyle demiştir: "Namazda bir elin diğeri üzerine konulması huşûya daha uygundur ve aynı zamanda ellerin vücudun başka organlarıyla uğraşmasına da engeldir.⁸⁸ Yine onlara göre bu fiili göğüs üzerinde yapmak, zelil bir dilencinin özelliğidir ve tevâzuya daha uygundur.⁸⁹ Aynı zamanda onlar bunu diğere bir ifade ile elleri göğüs üzerinde bağlamayı niyetin mahalli olan kalbi muhafazaya işaret olduğu veçhile tercih etmişlerdir. Zira kim bir şeyi saklamaya özen gösterirse, onun üzerine ellerini koyar. Buhârî de "(Namazda) Sağ elini sol eli üzerine koymak" bâb'ından⁹⁰ sonra takip eden bâb'a da "Namazda huşû"⁹¹ koyması buna dikkat çekmek istemiş gibidir.⁹² Göbek altında ellerin bağlanması ise setr-i avret yani avreti muhafazaya diğere bir ifade ile elbisenin vücuttan düşmemesi için daha uygun bir fiildir.⁹³ Elleri göğüs üstüne ve kalbin üzerine koymak, göbek altında koymaktan daha fazla tevâzu belirtisidir.⁹⁴ İnsanoğlunun kalbi sol tarafındadır. Namazda kıyam anında elleri göğüs üzerinde birleştirerek böylece

⁸⁶ Cemal Abdünnâsir, *Mevsûatü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 48 Cilt (Mısır: Vüzâretü'l-Evkâf ve Şûünni'l-İslâmî, 1386-1442), 5/36.

⁸⁷ Ebû Yûsuf Yakûb b. İbrâhîm Ebû Yûsuf, *el-Âşâr*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1355), 67/332.

⁸⁸ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim*, 4/115.

⁸⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/224.

⁹⁰ Buhârî, "Ezân", 87.

⁹¹ Buhârî, "Ezân", 88.

⁹² Ebû'l-Hasan Alî b. Hâlef b. Abdulmelik İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 2/359; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/224; Abdünnâsir, *Mevsûatü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 5/34.

⁹³ Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed el- Kudûrî, *et-Tecrid*, thk. Muhammed Ahmed, Alî Cum'a (Kahire: Dârü's-Selâm, 1427/2006), 1/479.

⁹⁴ Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Başrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, thk. Alî Muhammed Me'ûd, Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419-1999), 2/100.

insanoğlunun elleri en şerefli bir uzuv olan kalbi üzerine konulmuş olur.⁹⁵ Bu durum da kişinin namazda daha fazla huşû duymasına sebep olduğu gibi Rabbi'ne karşı sevgi, saygı ve bağlılığın bir tezâhürü olarak yorumlanabilir.

Elleri göbeğin altına koymayı tercih edenler de bu durumun tevâzuya daha uygun düştüğünü ifade etmişlerdir. Aynı zamanda elleri göbeğin altında tutmak ehl-i kitaba benzemeye de engel olur. Bu anlamda elleri göbek altında birleştirmenin bir başka gerekçe de avret mahallini örtmeğe ve elbisenin vücuttan düşmesine engel olmasıdır. Nitekim hükümdarların huzuruna girilirken aynı şekilde hareket etmek âdettendir. Ayrıca elleri göğüs üzerinde bağlamakta kadınlara teşebbüh de söz konusudur.⁹⁶

Bu meyanda ellerin nerede tutulacağı ile ilgili farklı ihtimaller olmakla birlikte her birinin temel etkeni tevâzuya vurgu yapılmasıdır.

5. Rivayetlerin Görüşlere Yansıması

Namazda kıyam anında ellerin bağlanıp bağlanmaması, şayet bağlanacaksa ne şekilde bağlanması hususunda mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. İlk ihtilaf, ellerin bağlanıp bağlanmaması meselesindedir.

İmam Mâlik (ö. 179/795), namazda ellerin bağlanacağına dair Sehl b. Sa'd rivayetini tahric etmiştir.⁹⁷ *Muvatta*'da geçen bir başka rivayette de İbn Ebi'l-Mühârik'in rivayetidir.⁹⁸ Mâlik, kıyamda ellerin bağlanması ile ilgili rivayetleri tahric etmesine rağmen farklı bir görüşe sahip olması konusunda birkaç ihtimal üzerinde durulabilir. Bunlardan birisi "İmam Mâlik'in, rivayet ettiği sahih hadislerle aykırı bazı uygulamalarının olduğu ve zaman zaman da bu konuda tenkit edildiği bilinmektedir."⁹⁹ Bir diğer ihtimal ise "onun, rivayetler sabit olmasına rağmen bir mazerete binaen bu sahih rivayetlerle ameli terk etmiş olabileceğidir." Zira onun yaşadığı mihne nedeniyle namazda kıyam anında ellerini bağlayamadığı birçok kaynakta mezkûrdur.¹⁰⁰

Mâlikî mezhebinde genel kanaat ellerin bağlanmaması yönünde olmakla birlikte farklı görüşler de söz konusudur. Bazıları, kişinin sağ elini sol elinin üzerine koymayı namazın adabından sayarken, bazıları bu durumu mekruh görmekteyler. Farz namazlarda bu durum "sağ elin sol el üzerine konularak bağlanması mekruh, nâfile namazlarda ise ellerin göğüs üzerinde bağlanması ve tutulması caizdir. Leys'in (ö. 175/791) görüşü de ellerin bağlanmaması yönündedir."¹⁰¹ Zira nâfile namazlarda zaruret

⁹⁵ Zahide Keskin, "Uygulama ve Delilleri Açısından Namazda Ellerin Durumu" (Rize RTE Üni., SBE., YL Tezi, 2016), 48.

⁹⁶ Muhammed Hadr b. Seyyit Abdillâh eş-Şımkîti, 'Kevseru'l-meânî'd-derârî fi keşfi habâyâ sahihi'l-Buhârî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415), 9/120.

⁹⁷ Mâlik b. Enes, "Kasru's-salât", 47.

⁹⁸ Mâlik b. Enes, "Kasru's-salât", 46.

⁹⁹ İbrahim Kâfi Dönmez, "Amel-i Ehl-i Medîne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/21-25.

¹⁰⁰ Ayrıntı için bk. Mirzaoğlu, "Fıkhü'l-Hadis Bağlamında Namazda Ellerin Bağlanmasıyla İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", 338-339.

¹⁰¹ İbn 'Abdülber, *el-İstizkâr*, 1421/2000, 5/391; İbn Ruşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 1/146..

olmaksızın bir yere yaslanmak câizdir. Ancak kişiye farz kılınan namazlarda ise kıyam anında elleri bağlamak mekruh olarak görülmüştür. Zira böyle yapmak bir yere yaslanmak gibidir.¹⁰²

Mâlikî dışındaki mezheplere göre farz ve nâfile namazlarda rükûdan önceki kıyam halinde sağ elin sol el üstüne gelecek şekilde elleri birbiriyle bağlamak sünnettir.¹⁰³ Hanefiler ile Şâfîlere göre de musallî namazda kıyam halindeyken ellerini bağlamalıdır. Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye (ö. 238/853) ve ulemanın ekserisinin görüşleri de budur. Sahâbeden. Alî b. Ebî Tâlib ile Ebû Hüreyre'nin; tâbiünden Nehâî ve Süfyân'ın görüşleri de bu minvaldedir. İbnü'l-Münzir bu görüşü Mâlik'ten de rivayet etmiştir. Bu aynı zamanda cumhurun da görüşüdür.¹⁰⁴

Evzâî (ö. 157/774) ve İbnü'l-Münzir (ö. 318/930) ise bu konuda biraz daha esnek davranmışlardır. Onlara göre bu konuda rivayetlerin çeşitliliği onların söz konusu uygulamada bir muhayyerlik olduğu kanaatine sevk etmiştir. Dolayısıyla onlara göre namaz kılan kişi kıyam anında ellerini göbeğinin altında veya göbeğinin üzerinde tutması konusunda muhayyerdır.¹⁰⁵

Namazda kıyam anında bir başka ihilâf ellerin nasıl bağlanacağıyla ilgilidir Süfyân es-Sevrî, Şafîî ekolünden İbn Râhûye, Ebû İshak el-Mervezî ve Hanefilere göre namazda kıyam halindeyken erkeklerin, sağ ellerini sol ellerinin üzerine koyarak, sağ el başparmakları ve küçük parmakları ile bileğini sıkıp, göbeklerinin altında bağlamak; kadınların ise sağ ellerini sol ellerinin üzerine koyarak halka yapmadan ellerini göğüsleri üzerine koymaları sünnettir.¹⁰⁶ Kadınların bu şekilde sağ ellerini sol ellerinin üzerine halka yapmadan koymaları diğer bir ifade ile ellerini erkekler gibi halka yapıp bağlamamaları, onların narin vücut yapısına ve tesettürlerinin ruhuna daha mutâbık bir davranış olarak yorumlanmıştır. Söz konusu tevâtüren uygulamalı olarak gelen bu durum göstermektedir ki kadınların Rasûlüllah zamanında da böyle yaptıklarına olanak vermektedir.¹⁰⁷ Hanefîlerin öncülerinden olan İmam Ebû Yusuf (ö. 182/798), erkekler için “sağ elle sol elin bileği tutulur.”;¹⁰⁸ İmam Muhammed (ö. 189/805) ise namaz kılan kimse “sağ elinin içini sol bileğinin üzerine, göbeğin altına, bilek elin ortasına gelecek şekilde koymalıdır.” demişlerdir.¹⁰⁹ Ondan bir başka aktarıma göre ise “sağ elin orta parmakları bileğin üzerine uzunluğuna yatırılır. Bilek, baş ve küçük parmaklarla tutulur.”¹¹⁰

¹⁰² Abdurrahman b. Muhammed Avâd el-Cezîri, *el-Fıkh ala'l-Mezahibi'l-Erbaa* (Lubnan-Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, ts.), 1/227.

¹⁰³ İbn 'Abdülber, *el-İstizkâr*, 5/291; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 3/30.

¹⁰⁴ Sahâbe, tabiûn ve sonraki dönemlerde bu görüşte olanlar hakkında bk. Babanzâde Ahmet Naim, "*Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi*" (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983), 2/701.

¹⁰⁵ İbn 'Abdülber, *et-Temhid*, 20/420; İbn Battâl, *Şerhu Sahihi'l-Buhari*, 2/358.

¹⁰⁶ Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Halil Muhyiddin el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 1421/2000), 1/24; Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim*, 4/114; Abdulmuhsin b. Muhammed el-Kâsım, *el-Mebsûk alâ minihatu's-sülûk fi şerhi Tuhfetü'l-Mülük* (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehdü'l-Vatanî, 1428), 2/126.

¹⁰⁷ Kâsım, *el-Mebsûk*, 2/126.

¹⁰⁸ Ahmet Dâvûdoğlu, "*Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*" (İstanbul: Sönmez Yayınları, 1980), 3/109.

¹⁰⁹ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *el-Âşâr*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413/1993), 1/319.

¹¹⁰ Dâvûdoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, 3/109.

Şâfîlilere göre namazda kıyamdayken eller göğsün altında ve göbeğin üzerinde olmalıdır. Nevevî bu görüş aynı zamanda cumhurun görüşü olduğunu aktarmaktadır.¹¹¹

Hanbelîlere göre, ellerin göğsün altında veya göbeğin altında bağlanacağına hatta bu ikisinden birini yapma konusunda kişinin muhayyer olduğuna dair görüşler vardır.¹¹² İbn Hazm (ö. 456/1064) ise namaz kılanın sağ elini sol elinin dirseği üzerine koymasını müstehap olarak değerlendirmiştir.¹¹³

Kadınların ellerini nasıl bağlayacağına dair rivayetlerde onlar için bir ayrıntı söz konusu değildir. Namazda kıyam anındayken ellerin bağlanması hususunda kadınların da erkekler gibi yapması gerektiğini söyleyen başta Şâfîî ve Hanbelî âlimleri, bu konuda merviyâtın erkekleri ve kadınları kapsayacak şekilde umûmî olmasının söz konusu hükme hüccet teşkil ettiğini belirtmişlerdir. Hanefilerin ise bu konuda rivayetleri değil de tesettürü esas aldıkları bir vâkiadır.¹¹⁴ Hakikatte bu konuda kadınların namazda erkeklerden farklı bir tavır takınması gerektiğiyle ilgili *merfu* bir rivayet söz konusu değildir.¹¹⁵ Bu durumda Hanefiler, tâbiûndan temsilcileri Nehaî'den aktarılan secde ile ilgili kadınların erkeklerden farklı olarak yaptıkları bazı uygulamaları genelleştirdikleri ortaya çıkmaktadır.

Bir diğer ihtilafta ellerin ne zaman bağlanacağı meselesidir. Bu durum kıraat yapılan kıyamda veya rükûdan sonra eller itimat/bağlanıp irsâl/bağlanmayacağı meselesini kapsamaktadır. İçerisinde mesnûn bir zikrin okunduğu her kıyamda eller bağlanır; aksi durumda salınır. Bu meyanda namazda kunût okurken ve cenaze namazını kılarken eller bağlanmalıdır. Ancak kavmeden sonraki kıyamda ve bayram namazları tekbirlerinin arasında eller bağlanmamalı yanlara salınmalıdır, sahih olan budur.¹¹⁶ İmam Muhammed'in, namazda kıyam anındayken elleri bağlamanın kıraatin sünneti olduğu şeklindeki görüşü gereğince kunût ve cenaze namazında da eller bağlanmaz. Zira bu iki durumda da tıpkı kavme ve celsede olduğu gibi bir kıraat söz konusu değildir.¹¹⁷

İmam Nevevî, ihram tekbirinden sonra ellerin bağlanmasının cumhurun görüşü olduğunu belirtmektedir.¹¹⁸ Bazı âlimlere göre ise içinde zikir-i mesnûn bulunsun veya bulunmasın her kıyam anında mutlak surette eller bağlanmalıdır.¹¹⁹ Fakat cumhura göre rükûdan sonra eller bağlanmamalıdır. Zira Hz. Peygamber'in başını rükûdan doğrultmasının akabinde sağ elini sol eli üzerine koyduğu rivayetlere yansımamıştır.¹²⁰ Hatta bu durumu bid'at olarak değerlendirenler de söz konusudur.¹²¹

¹¹¹ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim*, 4/114; Muhammed b. Alî b. 'Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, 'Neylu'l-Evîâr, thk. İshâmuddîn eş-Şabâbîfî (Mısır: Dârü'l-İhâdîs, 1413/1993), 2/219; Elbânî, *Asl-i Sıfatü Salâti'n-Nebî*, 1/223.

¹¹² İbn 'Abdülber, *et-Temhîd*, 20/75; Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Müslim*, 4/114.

¹¹³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 3/29.

¹¹⁴ bk. Alçi, *İslam Hukukunda Namaz*, 46.

¹¹⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1/241.

¹¹⁶ Abdünnâsır, *Mevsûatü'l-Fikhi'l-İslâmî*, 5/34; Şinkîti, *Kevseru'l-meânî'd-derârî*, 9/120.

¹¹⁷ Keskin, "Uygulama ve Delilleri Açısından Namazda Ellerin Durumu", 45.

¹¹⁸ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Müslim*, 4/114.

¹¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sâlih el-Useymin, *Fethu zi'l-celâli ve'l-ikrâm bi-şerhi Bulûgi'l-merâm* (Mektebetü'l İslamiyye, ts.), 2/66.

¹²⁰ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed İbn Hazm, *Fethü'l-allam fi-dirasatü'l-ehâdisü- Bulugü'l-Meram* (Yemen: Darü'l-Âsime, ts.), 2/406.

¹²¹ Muhammed Hasan Abdulgaffar, *el-Kavâidü'l-fikhiyye beyne'lasâleti ve't-tevcih* (b.y.: y.y., ts.), 5/14. Erişim: 23.01.2024. <http://islamweb.net>.

Kıyamda ellerin durumu ile ilgili farklı rivayetlerin olduğu görölmektedir. Rivayetlerin farklı olması mezhebi görüşlere yansısı da bu konuda bir esneklik olduğunu göstermektedir. Esneklik özellikle ellerin bağlanıp bağlanmamasıyla ilgili değildir zira cumhur ellerin bağlanılması taraftarıdır ve amel de bunun üzerinedir. İhtilafa medar olan konu namazda kıyam anında ellerin göbeğin altında mı yoksa göbeğin üzerinde mi bağlanılmasıyla ilgilidir.

Sonuç

Namaz İslâmiyet'in temel ibadetlerinden biri ve aynı zamanda Allah'a duyulan saygı ve teslimiyetin en güzel ifadesidir. Kur'an, namazın kılınışıyla ilgili ayrıntıya girmemiş ve bu konudaki detayı Rasûlüllah'a bırakmıştır. Rasûlüllah'ın namaz kılışı da sahâbenin aktarımlarından öğrenilmektedir. Söz konusu sahâbenin aktarımlarında namazın temel rükünlerinin edâ edilışinde bazı farklı uygulamalar söz konusudur. Farklı uygulamaları faziletli olduğu belirtilen Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebî gibi mekanlarda çok bariz bir şekilde görmek mümkündür. Farklı uygulamalardan biri de namazda kıyam anında ellerin bağlanıp bağlanmayacağı şayet bağlanacaksa ne zaman nerede ve nasıl bağlanacağı meselesidir.

Rivayetlerden anlaşıldığına göre bu konuda farklı tatbikât söz konusu ve bunların mezheplere yansısı da farklı olmuştur. Dolayısıyla mezhebî ihtilaflar nasların sübûtu ve delâletinden kaynaklanan bir ihtilaf değil de Şârî'nin ruhsatından kaynaklanmaktadır. Bu kertede namazda kıyam anında ellerin irsâli/bağlanmaması ile ilgili *merfu* bir rivayet olmadığı görölmektedir. Aktarılan rivayetler sahâbe ve ağırlıklı olarak da tabiûn uygulamasıdır. Mezkûr rivayetleri temel alan İmam Mâlik dışındaki âlimlere göre kıyam anında ellerin bağlanması gerekir ve uygulama da bu yöndedir. Hatta namazda kıyam anında ellerin bağlanacağı cumhurun görüşüdür.

Mezheplere yansıyan bir başka ihtilaf ise ellerin ne zaman, nerede ve nasıl bağlanacağı meselesidir. Bu konudaki rivayetler de ellerin göbek altında mı yoksa üstünde mi bağlanacağı ile ilgilidir. Göbeğin altında ve üzerinde ellerin bağlanmasıyla ilgili rivayetler hadis tekniği bakımından *zayıf*tır. Elleri göbeğin altında birleştirmeyi tercih edenler olaya kültürle de bağlantı kurarak rivayetlerden daha çok ehl-i kitaba muhalefeti benimsemişlerdir. Kıyamda elleri göğüs üzerinde birleştirme görüşünün *sahih* rivayetlere dayandığı görölmektedir.

Bu meyanda namazın temel bir rükünü ile ilgili rivayetlerden kaynaklanan ayrıntılar olması hakikatte bu konuda bir esnekliği göstermektedir. Bundan müteşekkil Hz. Peygamber de farklı zamanlardaki farklı bir uygulamalar sergilemiştir. Kıyam hakikatte "dik durma, dik duruş" demektir. Musallî ise yaratıcının karşısında dik duruşuna huşû katacak bir hareket icra etmesi gerekir. Bu da namaz ibadeti için Yüce Yaratıcı'nın karşısında ancak elleri önde birleştirmekle olabilir. Genel itibariyle toplumlarda elleri arkada birleştirmek saygısızlık; önde birleştirmek ise bir saygı ifadesi olarak kabul edilmiştir. Ellerin önde olmak koşuluyla nerede birleştirileceği bir önem arz etmemekte ve bu kültürle bağlantılı bir konudur. Şüphesiz bunun bazı istisnaları olabilir. Hac menâsikini yaparken nasıl remel ve hervele yapılması gerekiyorsa savaş anında îfâ edilen namazlarda da ellerin nerede bağlanacağı bir

gereklilik arz edebilir. Zira burada ibadeti ifâ anında tevâzu temel bir etken olmakla birlikte düşmana karşı güçlü görünmek de söz konusudur. Esneklikten de hareket ederek kıyamda ellerin hiç bağlanmaması, elde silah taşınması veya da dirsekler üzerinde kolların birleştirilmesi söz konusu olabilir. Dolayısıyla ellerin nerede bağlanacağı toplumlara göre izafilik de içerebilir. Burada temel etken Yaratıcı'nın karşısında acizliği ortaya koymaktır bu da kişiye göre veya topluma göre değişebilir. Dolayısıyla rivayetlerde belirtilen herhangi bir bağlama şeklini yaparak bu şekil edâ edilmiş olur.

Hanefilerin başı çektiği bazı âlimlere göre namazda kıyam anında elleri bağlama anında nerede ve nasıl bağlanacağı ile ilgili bir ayrıntı da söz konusudur. Onlar, erkeklerin kıyamda göbeğin altında sağ elini sol elinin üzerinde halka yapmasını kadınların ise göğsü üzerinde ellerini halka yapmadan sağ elini sol elinin üzerine koyması gerektiğini belirtmişlerdir. Hatta bazıları kadınların bu şekilde yapması gerektiğinin uygulamalı bir sünnet olarak geldiği kanaatindedirler. Hakikatte kıyamda ellerin nerede ve nasıl bağlanacağı ile ilgili *merfu* bir rivayet söz konusu değildir. Onların bu konuda rivayetleri değil de tesettürü temel aldıkları görülmektedir. Dolayısıyla kadınların sağ ellerini sol ellerinin üzerine halka yapmadan koymaları diğer bir ifade ile ellerini erkekler gibi halka yapıp bağlamamaları, onların narin vücut yapısına ve tesettürlerine daha mutâbık bir davranıştır. Oysa kadınların ellerini nasıl bağlayacağına dair rivayetlerde onlar için bir ayrıntı söz konusu değildir. Namazda kıyam anındayken ellerin bağlanması hususunda kadınların da erkekler gibi yapması gerektiğini söyleyen başta Şâfî ve Hanbelî mezhebi âlimleri, söz konusu merviyâtın erkekleri de kadınları da muhtevi şekilde genel olmasının hükme hüccet teşkil ettiğini belirtmişlerdir.

Rükûdan kalktıktan sonra ellerin bağlanması ile ilgili bir rivayet söz konusu olmayıp genel kanaat de bağlanmaması yönündedir. Cenaze ve bayram namazları tekbirlerinin arasındayken eller bağlanmamalı yanlara salınmalıdır, sahih olan budur. Zira buralarda ellerin bağlandığına dair bir rivayet söz konusu değildir.

Kaynakça

Abdulgaffar, Muhammed Hasan. el-Kavâidü'l-fıkhıyye beyne'lasâleti ve't-tevcîh. b.y.: y.y., ts. Erişim: 23.01.2024. <http://islamweb.net>.

Abdünnâsır, Cemal. Mevsûatü'l-Fıkhî'l-İslâmî. 48 Cilt. Mısır: Vüzâretü'l-Evkâf ve Şüünni'l-İslâmî, 1386-1442.

Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Himmâm es-Şan'ânî. el-Muşannef. thk. Hâbürrahmân el-'Azamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. el-Müsned. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 8 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416/1995.

Alçi, Seyyit. "İslam Hukukunda Namaz İbadetinde Ef'âli Mahsûsaya Dair İhtilaflar." Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Beyhakî, Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥüseyin. el-Ḥilâfıyyât beyne'l-İmâmeyn eş-Şâfi'î ve Ebî Ḥanîfe ve Aşhâbih. thk. Heyet. Kahire: y.y., 1436/2015.

Beyhakî, Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥüseyin. es-Sunenu'l-Kubrâ. thk. 'Abdullâh et-Turkî. 22 Cilt. b.y.: Merkezu Hicr, 1432/2011.

Beyhakî, Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥüseyin. es-Sunenu's-Şağîr. thk. 'Abdulmu'tî Emîn. 4 Cilt. Karaçi: y.y., 1410/1989.

Buḥârî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. İsmâîl. Cuz'u'l-kırâ'e halfe'l-imâm. thk. Faḍlurrahmân eş-Şevrî. b.y.: y.y., 1400/1980.

Buḥârî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. İsmâîl. el-Câmi'u's-şahîh. thk. Muḥammed Zuheyr en-Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422.

Cezîri, Abdurrahman b. Muhammed Avâd. el-Fıkh ala'l-Mezahibi'l-Erbaa. 5 Cilt. Lubnan-Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, ts.

Dârimî, Ebû Muḥammed Abdullâh b. Abdurrahman. el-Müsned. thk. Merzûk b. Hiyâs. 2 Cilt. Kahire: Dâru't-Ta'sîl, 1436/2015.

Dârimî, Ebû Muḥammed Abdullâh b. Abdurrahman. Sünenü'd-Dârimî. thk. Ḥüseyin Selîm 'Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000.

Dâvûdoğlu, Ahmed. "Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi". 12 Cilt. İstanbul: Sonmez Yayınları, 1980.

Dönmez, İbrahim Kâfi. "Amel-i Ehl-i Medîne". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 3/21-25. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî. Sünenü Ebî Dâvûd. 4 Cilt. Delhi: el-Maṭba'atu'l-Enşâriyye, 1323.

Ebû Ya'lâ, Ebû Ya'lâ Aḥmed b. Alî el-Mevşîlî. Musnedü Ebî Ya'lâ. thk. Ḥüseyin Selîm Es'ed. 13 Cilt. Dımaşk: y.y., 1404/1984.

Ebû Yûsuf, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm. el-Âşâr. thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1355.

Ebü'l-Fazl, Muhammed b. Tahir. Zehiretü'l-Huffâz. 5 Cilt. Riyad: Dâru Selef, ts.

Ebü'l-Hasen, Emîr Alâüddîn Alî b. Balabân b. Abdillâh el-Farisi. el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, ts.

Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. Asl-i Sıfatü Salâti'n-Nebî. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.

Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. Sahîhu Süneni Ebî Dâvûd. Kuveyt: Müessesetü'l Gurâs, ts.

Elbânî, Muhammed Nâsıruddîn. Daifu Ebî Dâvûd. Kuveyt: Müessesetu Gürâs, ts.

Elbânî, Muhammed Nâsıruddîn. Sahih Sünen-i Nesâî. Riyad: Mekteb-i terbiyetü'l-arabi, ts.

Erkal, Mehmet. "Arşın". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 3/411-413. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Hâkim, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. 'Abdullâh en-Nisâbûrî. el-Mustedrek âle's-Şaḥîḥayn. thk. 'Abdulḳâdir 'Aṭâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990.

Heysemî, Ebu'l-Ḥasan Nûruddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. Suleymân. Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid. thk. Ḥusâmeddîn el-Ḳudsî. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Ḳudsî, 1414/1994.

İbn Baṭṭâl, Ebû'l-Ḥasan Alî b. Ḥalef b. Abdulmelik. Şerhu Sahîhi'l-Buhârî. thk. Ebû Temîm Yâsir. 10 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1423/2003.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî. el-Kitâbu'l-Muşannef fi'l-êḥâdiş ve'l-'âşâr. thk. Kemâl Yûsuf el-Ḥût. 7 Cilt. Riyad: Mektebu'r-Ruşd, 1409.

İbn Ḥacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Aḥmed b. Alî. Fetḥu'l-bârî şerḥu Şaḥîḥ el-Buḥârî. thk. Muḥibbüddîn el-Ḥaṭîb. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379 / 1959.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed. Fethü'l-allam fi-dirasatü'l-ehâdisü- Bulugü'l-Meram. Yemen: Darü'l-Âsime, ts.

İbn Hazm, Ebû Muḥammed 'Alî b. Aḥmed. el-Muhallâ bi'l-Âşâr. thk. 'Abdulḡaffâr Süleymân. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2002.

İbn Ḥıbbân, Ebû Ḥâtim Muḥammed b. Ḥıbbân el-Bustî. es-Şaḥîḥ. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. 18 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1408/1988.

İbn Ḥıbbân, Ebû Ḥâtim Muḥammed b. Ḥıbbân el-Bustî. es-Şıḳât. 9 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Oşmâniyye, 1393/1973.

İbn Ḥuzeyme, Ebû Bekr Muḥammed b. İshâk b. Ḥuzeyme en-Nisâbûrî. Şaḥîḥu İbni Ḥuzeyme. thk. Muḥammed Muştafâ el-'A'zamî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1424/2003.

İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omer b. Keşîr. Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-'Azîm. thk. Sâmi b. Muḥammed. 8 Cilt. b.y.: Dâru Ṭaybe, 1420/1999.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muḥammed b. Yezîd el-Ḳazvîni. Sunenu İbn Mâce. thk. Şuayb el-Arna'ût. 5 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009.

İbn Reslan (Arslan), Ebû'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Hüseyin b. Hasan er-Remli el-Makdisi. Şerhu Süneni Ebî Dâvûd. 20 Cilt. Mısır: Dâru'l-Falâh, ts.

İbn Ruşd, Ebu'l-Velîd Muḥammed b. Aḥmed. Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-muḳteřid. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ḥadîs, 1425/2004.

İbn 'Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh. el-İstizkâr. thk. Sâlim Muḥammed 'Atâ, Muḥammed 'Alî Mu'avviḍ. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.

İbn 'Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh et-Temhîd li mâ fi'l-Muvaṭṭa' mine'l-Me'ânî ve'l-'Esânîd. thk. Muştafâ b. 'Aḥmed, Muḥammed 'Abdulkebir. 24 Cilt. Mağrib: Vezâratu 'Umumi'l-Evḳâf ve'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1387/1967.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. Câmi'u'l-mesânîd. thk. Alî Ḥuseyn. 8 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1426/2005.

'İclî, Ebü'l-Ḥasen Aḥmed b. 'Abdullâh. eş-Şiḳât. b.y.: Dâru'l-Bâz, 1405/1985.

Kâsım, Abdulmuhsin b. Muhammed. el-Mebsûk alâ minihatu's-sülûk fi şerhi Tuhfetü'l-Mülûk. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehdü'l-Vatanî, 1428.

Keskin, Zahide. "Uygulama Ve Delilleri Açısından Namazda Ellerin Durumu". Rize: RTE Üniversitesi, SB Enstitüsü, YL Tezi, 2016.

Ḳudûrî, Ebü'l-Ḥuseyn Aḥmed b. Ebî Bekr Muḥammed el-Ḳudûrî. et-Tecrîd. thk. Muḥammed Aḥmed, 'Alî Cum'a. 12 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 2. Basım, 1427/2006."

Mâlik b. Enes, Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. el-Muvaṭṭa'. thk. Muḥammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: y.y., 1406/1985.

Mâverdi, Ebü'l-Ḥasen 'Alî b. Muḥammed el-Başrî. el-Ḥâvî'l-Kebîr fi Fıḳhi Mezhebi'l-İmâmi'ş-Şâfi'î ve huve şerhu Muḥtařari'l-Muznî. thk. eş-Şeyḥ 'Alî Muḥammed Me'ûḍ, eş-Şeyḥ 'Âdil Aḥmed 'Abdulmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419-1999.

Mirzaoğlu, Murat. "Fıḳhü'l-Hadis Bağlamında Namazda Ellerin Bağlanmasıyla İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi". şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 32 (Eylül 2023), 316-344.

Muslim, Ebü'l-Ḥasen Müslim b. el-Ḥaccâc el-Ḳuřeyrî en-Nîsâbü'rî. el-Câmi'u'ş-řaḥîḥ. thk. Muḥammed Fuâd Abdalbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İḫyâi't-Turâşi'l-Arabî, 1374/1955."

Naim, Babanzâde Ahmet. "Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi". 12 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 1983.

Nesâ'î, Ebû Abdurrahmân Aḥmed b. şuayb. es-Sunen. thk. Abdulfettâḥ Ebû Ğudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetu'l-Maṭbû'âtî'l-İslâmiyye, 1406/1986.

Nesâ'î, Ebû Abdurrahmân Aḥmed b. şuayb. es-Sunenu'l-Kubrâ. thk. Ḥasen 'Abdulmunîm. 10 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî, 1392/1972.

Seraşsî, Muḥammed b. Aḥmed. el-Mebsûṭ. thk. Ḥalîl Muḥiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr li't-Ṭabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzîi, 1421 / 2000.

Şevkânî, Muḥammed b. 'Alî b. Muḥammed el-Yemenî. Neylu'l-Evṭâr. thk. 'İşâmuddîn eş-Şabâbiṭî. 8 Cilt. Mısır: Dârü'l-Ḥadîs, 1413/1993.

Şeybânî, Ebû Abdullâh Muḥammed b. el-Ḥasen. el-Âşâr. thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1413/1993.

Şınkîfî, Muhammed Hadır b. Seyyid Abdullah. Kevseru'l-meânî'd-derârî fi keşfi habâyâ sahihi'l-Buhârî. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1415.

Ṭaberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb. el-Mu'cemu'l-Kebîr (21. Cildin Parçası). thk. Heyet. b.y.: y.y., 1427/2006.

Ṭayâlisî, Ebû Dâvûd Suleymân b. Dâvûd el-Başrî. el-Musned. thk. Muḥammed b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî. 4 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, 1419/1999."

Tirmizî, Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ. Sunenu't-Tirmizî. thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir, Fu'âd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Muştafâ'l-Bâbî'l-Ḥalebî, 1395/1975.

Tirmizî, Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ. 'İlelu't-Tirmizî'l-kebîr. thk. Şubḥî es-Sâmerrâî vd. Beyrut: Mektebetu'n-Nehḍati'l-'Arabiyye; 'Âlemü'l-Kütüb, 1409/1989.

Topal Keskin, Şevket Zahide. "Uygulama ve Delilleri Açısından Dört Mezhebe Göre Namazda Elle-rin Durumu". İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 28 (Aralık 2016), 391-415.

Useymîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sâlih. Fethu zi'l-celâli ve'l-ikrâm bi-şerhi Bulûgi'l-merâm. Mektebetu'l İslamiyye, ts.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muḥammed b. Aḥmed b. 'Oşmân. el-Muğnî fi'd-Du'afâi. thk. Dr. Nûreddîn 'Attar. b.y.: y.y., ts.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muḥammed b. Aḥmed b. Oşmân. Mizânu'l-İ'tidâl fi Naḥdı'r-Ricâl. thk. Alî Muḥammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1382/1963.